

HAYKALTAROSHLIK SAN'ATINING MOHIYATI VA VAZIFALARI

O'zMPU tasviriy san'at'' mutaxassisligi

1-bosqich magistranti

Ergasheva Sevinch Yusup qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada haykaltaroshlik san'atining mohiyati, uning tasviriy san'at tizimidagi o'rni va asosiy vazifalari yoritiladi. Shuningdek, haykaltaroshlikning badiiy ifoda vositalari, hajm va kompozitsiya xususiyatlari hamda insonning estetik didini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada ushbu fan orqali ijodiy tafakkurni rivojlantirish va badiiy ko'nikmalarni shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Haykaltaroshlik, tasviriy san'at, hajm, makon, kompozitsiya, proporsiya, plastik ifoda, material (tosh, bronza, yog'och, loy), estetik tarbiya, monumental haykaltaroshlik, tarixiy xotira, ma'naviy qadriyatlar, san'at va jamiyat, obraz, shakl, rel'yef, zamonaviy haykaltaroshlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сущность скульптурного искусства, его место в системе изобразительного искусства и основные задачи. Анализируются художественные выразительные средства скульптуры, особенности объёма и композиции, а также её роль в формировании эстетического вкуса человека. Особое внимание уделяется развитию творческого мышления и художественных навыков.

Ключевые слова: Скульптура, изобразительное искусство, объём, пространство, композиция, пропорция, пластическая выразительность, материалы (камень, бронза, дерево, глина), эстетическое воспитание, монументальная скульптура, историческая память, духовные ценности, искусство и общество, образ, форма, рельеф, современная скульптура.

Anatation: This article examines the essence of sculpture, its role in the system of fine arts, and its main functions. It analyzes the expressive means of

sculpture, the features of volume and composition, and its importance in shaping aesthetic perception. The article also highlights the development of creative thinking and artistic skills through sculpture.

Keywords : Sculpture, visual arts, volume, space, composition, proportion, plastic expression, materials (stone, bronze, wood, clay), aesthetic education, monumental sculpture, historical memory, spiritual values, art and society, image, form, relief, contemporary sculpture.

Haykaltaroshlik san'ati tasviriy san'atning eng qadimiy va muhim turlaridan biri hisoblanadi. U insoniyat tarixining dastlabki bosqichlaridayoq paydo bo'lib, jamiyatning ma'naviy, estetik va madaniy rivojida muhim o'rin tutib kelgan. Haykaltaroshlik asarlari orqali inson o'zining ichki kechinmalari, dunyoqarashi, tarixiy voqealar va jamiyatdagi o'zgarishlarni ifoda etgan. Shu boisdan ham haykaltaroshlik san'ati nafaqat badiiy faoliyat turi, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida ham ahamiyatlidir.

Haykaltaroshlik — bu uch o'lchamli shakllar orqali borliqni badiiy aks ettirish san'atidir. Unda hajm, makon va shakl asosiy ifoda vositalari hisoblanadi. Boshqa tasviriy san'at turlaridan farqli ravishda, haykaltaroshlikda obraz fazoda real hajmga ega bo'ladi va uni turli tomondan ko'rish mumkin.

Haykaltaroshlikning mohiyati, avvalo, plastik ifoda vositalari orqali obraz yaratishda namoyon bo'ladi. San'atkor material (tosh, bronza, yog'och, loy va boshqalar) bilan ishlash jarayonida shakl, proporsiya, ritm va kompozitsiya qonuniyatlariga amal qiladi. Shu orqali u oddiy shaklni badiiy obraz darajasiga ko'taradi. Shuningdek, haykaltaroshlik san'ati inson va tabiat o'rtasidagi munosabatni, ichki ruhiy kechinmalarni hamda jamiyat hayotidagi muhim hodisalarni aks ettirish imkoniyatiga ega. Ayniqsa, portret haykaltaroshligi insonning individual xususiyatlarini, monumental haykaltaroshlik esa tarixiy voqealar va ijtimoiy g'oyalarni ifodalashda muhim vosita hisoblanadi.

Haykaltaroshlik san'ati jamiyatda bir qator muhim vazifalarni bajaradi:

Birinchidan, u estetik tarbiya vositasi hisoblanadi. Haykallar insonda go'zallikni his qilish, badiiy didni shakllantirish va san'atni qadrlash qobiliyatini rivojlantiradi. San'at asarlari orqali insonning estetik qarashlari boyiydi.

Ikkinchidan, haykaltaroshlik tarixiy xotirani saqlash vazifasini bajaradi. Monumental haykallar orqali tarixiy shaxslar, milliy qahramonlar va muhim voqealar abadiylashtiriladi. Bu esa kelajak avlodga tarixni yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, u ma'naviy qadriyatlarni targ'ib etadi. Haykallar orqali jamiyatdagi axloqiy me'yorlar, qadriyatlar va ideallar aks ettiriladi. Bu esa insonlarning ma'naviy kamolotiga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, haykaltaroshlik ijtimoiy ongga ta'sir ko'rsatadi. U jamiyatdagi muammolar, g'oyalar va qarashlarni ifodalab, insonlarni fikrlashga undaydi. Zamonaviy haykaltaroshlik ko'pincha ijtimoiy masalalarni yoritishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, haykaltaroshlik arxitektura va muhitni bezash vazifasini bajaradi. Shaharlar, bog'lar, maydonlar haykallar bilan bezatilib, ularning badiiy qiyofasi boyitiladi. Bu esa insonlar yashayotgan muhitni yanada go'zal va mazmunli qiladi. Bugungi kunda haykaltaroshlik san'ati yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar, yangi materiallar va innovatsion yondashuvlar san'at imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Endilikda haykaltaroshlar nafaqat an'anaviy materiallardan, balki plastik, shisha, metall va hatto raqamli texnologiyalardan ham foydalanmoqda.

Zamonaviy haykaltaroshlikda shakl va mazmun jihatidan erkinlik kuchaygan. San'atkorlar abstrakt shakllar, ramziy obrazlar orqali o'z fikrlarini ifodalashmoqda. Shu bilan birga, milliy an'analar va qadriyatlar ham zamonaviy talqinlarda davom ettirilmoqda. Haykaltaroshlik fanining yana bir vazifasi — amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdir. Talabalar turli materiallar bilan ishlash, asbob-uskunalardan foydalanish, haykal yasash texnikalarini o'zlashtiradilar. Bu jarayon ularning kasbiy mahoratini oshiradi.

Haykaltaroshlik san'ati o'zining vazifasi, qo'llanilish sohasi va badiiy ifoda xususiyatlariga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. Shulardan eng muhimlari sifatida bezak haykaltaroshligi va dastgoh haykaltaroshligi alohida ajralib turadi.

Bezak haykaltaroshligi asosan muhitni badiiy bezashga xizmat qiladi. Ushbu turga istirohat bog'lari, xiyobonlar, ko'chalar va bog'lar, shuningdek, me'moriy inshootlarning tashqi va ichki qismlarini bezash uchun yaratiladigan haykallar kiradi. Bezak haykaltaroshligida ko'pincha ramziy obrazlar, o'simliksimon shakllar va hayvon tasvirlari keng qo'llaniladi. Shuningdek, binolarning devorlariga ishlanadigan bo'rtma tasvirlar (relyeflar), amaliy san'at buyumlari yuzasidagi bezak elementlari, favvoralar, panjaralar va badiiy darvozalar ham ushbu yo'nalishga mansubdir. Bu turdagi asarlar estetik muhitni boyitish, insonda go'zallikni his etish tuyg'usini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Dastgoh haykaltaroshligi esa mustaqil mazmunga ega bo'lgan, boshqa san'at turlariga tobe bo'lmagan asarlarni o'z ichiga oladi. Bunday asarlar odatda ko'rgazmalar, muzeylar hamda turar joy interyerlarida namoyish etish uchun mo'ljallanadi. Dastgoh haykaltaroshligida voqelik chuqur va har tomonlama aks ettiriladi, inson ruhiyatidagi nozik holatlar, ichki kechinmalar va kayfiyatlar badiiy ifodalanadi.

Mazkur yo'nalish doirasida bir nechta shakllar mavjud: byust (belgacha tasvirlangan portret), tors (gavdaning yuqori qismi), to'liq haykal (inson qomatining tabiiy kattalikdagi tasviri), haykalcha (kichik o'lchamdagi haykallar), koloss (juda katta hajmda ishlangan monumental haykallar) hamda janrli haykallar (muayyan muhit va voqeani aks ettiruvchi kompozitsiyalar). Shuningdek, kichik shaklli haykaltaroshlik alohida ahamiyatga ega bo'lib, u o'z xususiyatiga ko'ra amaliy bezak san'atiga yaqin turadi. Bu turga stol ustiga qo'yiladigan sopol, chinni va boshqa materiallardan tayyorlangan haykallar kiradi. Ayniqsa, terrakota buyumlari keng tarqalgan. Bundan tashqari, medal yasash san'ati va gliptika (qimmatbaho toshlarga o'yma ishlash san'ati) ham kichik shaklli haykaltaroshlik tarkibiga kiradi. Bundan tashqari, haykaltaroshlik fanining tarbiyaviy ahamiyati ham katta. U orqali milliy qadriyatlar, tarixiy meros va madaniy an'analarga hurmat tuyg'usi

shakllanadi. Ayniqsa, monumental haykallar orqali jamiyatning muhim voqealari va tarixiy shaxslar xotirasi abadiylashtiriladi.

Haykaltaroshlik san'atida asarning ta'sirchanligini oshirishda muhim omillardan biri — nur va soya uyg'unligidan mahorat bilan foydalanishdir. Ijodkor haykal yuzasiga tushadigan yorug'lik orqali uning shaklini jonlantiradi, hajm va plastikasini yanada aniqroq ifodalaydi. Yorug'lik yo'nalishining o'zgarishi natijasida haykaldagi nur-soya munosabatlari ham o'zgarib boradi, bu esa tomoshabinda turli xil estetik taassurotlar uyg'otadi. Ayniqsa, monumental va bezak haykaltaroshligida bu holat yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, ochiq maydon yoki xiyobonlarga o'rnatilgan haykallar ertalabki va kechki quyosh nurlarida turlicha ko'rinish kasb etib, o'ziga xos badiiy joziba hosil qiladi.

Haykaltaroshlik san'atining imkoniyatlari faqat insonning tashqi qiyofasini tasvirlash bilan chegaralanmaydi. Unda insonning ruhiy kechinmalari, hissiyotlari, kayfiyati — quvonch, hayajon, g'amginlik kabi holatlar ham chuqur ifodalanadi. Bu jarayonda haykaltaroshning kasbiy mahorati, to'g'ri tanlangan harakat, figura dinamikasi va yuz ifodasi (mimika) asarning badiiy ta'sir kuchini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Haykaltaroshlik asarlarini yaratishda turli xil materiallardan foydalaniladi. Jumladan, tosh, granit, marmar, bronza, yog'och, metall (oltin, kumush kabi qimmatbaho metallar), shuningdek sement va gips keng qo'llaniladi. Tanlangan material asarning nafaqat mustahkamligini, balki uning rang va fakturasini ham belgilaydi. An'anaviy haykaltaroshlikda rang berish kam uchrasa-da, xalq haykaltaroshligida haykallarni bo'yash hollari kuzatiladi.

Asar yaratish jarayoni material turiga qarab turlicha amalga oshiriladi. Yumshoq materiallar — loy, mum, plastilin yordamida haykal shakllantiriladi. Qattiq materiallar — tosh yoki yog'och esa kesish, yo'nish va o'ymakorlik usullari orqali ishlanadi. Bundan tashqari, suyuq holatdan qattiq holatga o'tuvchi materiallar (metall, gips, beton va boshqalar) maxsus qoliplar yordamida quyish usuli orqali tayyorlanadi. Keramika haykaltaroshligida esa maxsus loydan foydalanilib, tayyor

shakl rangli sir yoki naqshlar bilan bezatiladi va yuqori haroratli pechlarda pishiriladi.

Haykaltaroshlik asarlari odatda maxsus taglik — postament yoki poydevorga oʻrnatiladi. Baʼzi hollarda muallif badiiy gʻoyani yanada toʻliq ifodalash maqsadida bir nechta haykallar, relyef kompozitsiyalar yoki murakkab konstruktiv yechimlardan foydalanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, haykaltaroshlik sanʼati insoniyat madaniyatining ajralmas qismi boʻlib, u nafaqat estetik zavq bagʻishlaydi, balki jamiyatning tarixiy, maʼnaviy va madaniy rivojida muhim rol oʻynaydi. Uning mohiyati uch oʻlchamli shakllar orqali badiiy obraz yaratishda namoyon boʻlsa, vazifalari estetik tarbiya, tarixiy xotirani saqlash, maʼnaviy qadriyatlarni targʻib qilish va jamiyat ongiga taʼsir koʻrsatishdan iboratdir. Shu bois haykaltaroshlik sanʼatini oʻrganish va rivojlantirish bugungi kunda ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Oʻzbekiston Badiiy akademiyasi. Haykaltaroshlik asoslari. – Toshkent, 2010.
- 2.Oʻzbekiston Badiiy akademiyasi nashrlari va ilmiy toʻplamlari.
- 3.Baxtiyor Joʻrayev ijodi boʻyicha ilmiy maqolalar toʻplami.
- 4.Tasviriy sanʼat va haykaltaroshlik tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2008.
- 5.Oliy taʼlim muassasalari uchun Haykaltaroshlik darsligi. – Toshkent, 2015.